

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Христо Петров Манолакев
от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“
за дисертацията
РУСКАТА ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА ОТ XIX ВЕК.
ПРОБЛЕМИ НА РЕЦЕПЦИЯТА В БЪЛГАРИЯ
на Елена Григорова Давчева

Дисертацията за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ е по професионалното направление 2.1. Филология, Специалност 05.04.06. Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Руска литература), обявен от Сектор „Сравнително литературознание“ в Института за литература при БАН.

Дисертационният труд „Руската литература за деца от XIX век. Проблеми на рецепцията в България“ на Елена Давчева е посветен на едно от традиционните за българската русистика изследователски направления каквото е изучаването на рецепцията на руската литература в България. В това свръхексплоатирано през годините поле на срещата между двете литератури винаги е имало една полоса, съзнателно отбягвана от интерпретаторите заради недостатъчно изчерпателната ѝ емпирична разработеност. Става дума за възприемането у нас на руската литература за деца. Причината този огромен масив от художествени текстове (заемани, адаптирани, превеждани) да остава в периферията на компаративистките интереси е, казано възможно най общо, в жанровата специфика на тези произведения. Оттук произтича и следващият сложен момент, отнасящ се до възрастовата нееднородност на аудиторията, за която е предназначена тази книжнина: от подрастващи до юноши. Проблем, който изобщо не е актуален за проучванията на останалата част от междулитературните връзки. А при детската литература той е определящ за смисъла, съдържанието, поетиката и стилистиката на превода. Следващият също сложен въпрос е формата на социализация на тези текстове, тъй като иде реч за своеобразно „вътрешно“ жанриране на литературата. Говорим за рецепция едновременно на художествена литература, а

отделно от това – и на педагогическа литература. Последната от своя страна би могла да бъде делена както възрастово, така и по жанр: учебна (буквари, читанки) и помощна литература (христоматии, антологии). Ето в контекста на това изначално намерение – да бъде запълнено едно „бяло петно” от рецепционното битие на руската литература в България е основният приносен момент на дисертацията. Досега у нас липсваше подобно всеобхватно проучване. В традициите на очертаната научна парадигма (история на рецепцията) избраната тема е навременна и актуална. За конкретизирането на изследователското поле несъмнено трябва да бъде поздравен и научният ръководител, доц. Р. Илчева.

Дисертацията композиционно е изградена от увод, три глави, заключение, използвана литература. Общият обем на текста е 325 с. Отделно от основният текст, към дисертацията има 25 приложения, в които през различни ъгли емпиричният материал е обработен статистически.

Уводът въвежда в традиционния за жанра „дисертация” полагане на литературно-историческа и теоретична платформа на проучването, преглед на мненията по въпроса, формулиране на целите и задачите. Авторката е извършила голяма по обем и тематичен обхват проучвателска работа в три направления: същност на детската литература и място ѝ във функционално-системните измерения на националната литература; руската детска литература от XIX в. и тенденциите в развитието ѝ през този период; рецепцията на руската литература за деца от XIX в. у нас във времето от епохата на Българското възраждане до днес. Оттук и базисното наблюдение, с което по същество завършва прегледът на писаното по въпроса - а именно, че в изключително добре изследваната история на рецепцията на руската литература в България най-слабо и несистематично са разработени проблемите за проникването и възприемането на руската литература за деца от XIX в. – е убедително (с. 24). Върху това точно наблюдение Давчева се опира и през него очертава кръга на своите цели и задачи – да разкрие как присъства преводната руска литература за деца от XIX в. в българското художествено-културно пространство от епохата на Възраждането ни до днес. Както се вижда, задачата е мащабна и амбициозна по своя замисъл. Още в увода обаче дисертантката рязко свива изследователския фокус, конкретизирайки по-отчетливо намерението си да изследва това чуждо присъствие основно в учебната книжнина (с. 26). Веднага ще отбележа, че уточнението прагматично „жанрира” проучването, задава му една практическа точност и

яност, без да отнема от стремежа за изследователска широта. Което проличава най-вече от съдържателните измерения на първа глава: „Присъствие на руската литература за деца в различни обществено-политически периоди от развитието на България” (с. 28 – 197).

На нея може да се погледне като на своеобразна обща история на руската литература от XIX в. за деца в българското социокултурно пространство. Придържайки се към вече утвърдилото се деление на българската литература около трите гранични социално политически събития - Освобождението (1878), Първата и Втората световни войни – Давчева разработва своя периодизационна схема за рецепцията на руската детска литература. Авторката обособява шест периода: 1) до Освобождението; 2) от Освобождението (1878) до Първата световна война (1914); 3) между двете световни войни; 4) от началото на Втората световна война до септември 1944 г.; 5) период на социализма (1944 – 1989); 6) период на демократичните промени (след 1989).

Всеки, който познава проучванията върху рецепцията на руската литература в България, знае, че предпочитанията на изследователите се ограничават литературно-исторически до 9 септември 1944 г. преди всичко заради абсолютно различните условия (социални, политически, културни), при които преминават и се осъществяват диалозите с руската литература след тази „сакрална” дата. Още повече, че рецепционните проучвания върху епохата на социализма са несравнимо по-малко, отколкото за предходния период. Ето защо трябва да приветстваме смелостта на дисертантката аналитично да разработи последните два периода. Трудностите, общо взето, най-малко са от литературно-исторически характер. По отношение на периода 1944 - 1989 г. водеща е тенденцията към необходимостта да се преосмислят идеологически трайни постановки; а спрямо най-новото време тенденциите все още не са изкристализирали типологично и произтичащите изводи биха могли да се окажат и прибързани. С всички тези трудности Давчева се е справила много добре, доколкото е успяла да намери ракурс за цялостна типологизация. Всеки от периодите на първо място се въвежда чрез една обобщена литературно-историческа характеристика на тенденциите, които определят облика на съответния етап. Върху тази панорамна картина следва съсредоточаване към специфичните измерения на рецепционната проблематика. По същество описанието ѝ е аналитично. В задълбочени и подплътени с огромно количество данни анализите представят условията, факторите за рецепцията на руската литература за деца –

развитието на българското образование и навлизането на руската литература за деца в него, появата на тази литература в родната периодика. По-нататък – изследват се институциите на тази рецепция. В случая имам предвид – учебната книжнина. Проучени са огромно количество читанки и христоматии, повечето от които, както разбираме, въведени в научен оборот за първи път. Следващата стъпка на аналитичното описание е посветена на основното рецепционно звено – превода: как се превежда за тази специфична аудитория, дали информацията за чуждото съответства на оригинала, поетиката и стилистиката на превода и пр. Най-накрая, описанието завършва като се очертава общият профил на възприемателската аудитория с обособените в нея равнища на читателска компетентност – масов читател, преводач, ученици, студенти. Това е матрицата, която се повтаря при описанието на всеки от шестте етапа. Смесът на повторемостта е чрез модела да се постигне дълбочина в картината. Дисертантката е успяла да бъде убедителна, защото е заложила на социологическия подход. Трябва да признаем, че в нашите рецепционни проучвания винаги е бил предпочитан, а и насърчаван един обединен вариант между литературно-историческия и теоретичния подход, докато социологическият „по принцип” е бил подминаван. Многопосочната статистическа обработка на всевъзможни данни и факти от рецепцията позволява през повторемостта да се проявят интензификационните процеси в акта на общуването с руската книга – как варира кривата на институционалния и възприемателски интерес в съответствие с политическата конюнктура и др. подобни. От свръхинтерес през петия период до абсурден нихилизъм и отричане на всичко руско през последния, съвременния, период. И друг любопитен извод произтича от статистическата обработка на материала – оказва се, че най-широк е тематичният обхват в диалогизирането на руската литература за деца във времето след Освобождението и между двете световни войни.

Рецепцията не е само констатация на факти за връзките с чуждото, но и конкретна среща с отделни автори, реализирана във и чрез превода. От приведените статистически данни дисертантката доказва, че най-предпочитани от българските съставители на учебна книжнина са трима руски писатели: А. И. Крилов, А. С. Пушкин и Л. Н. Толстой. На особеностите на тяхната рецепция е посветена втора глава: „Аспекти на рецепцията на руски класици в България” (198–205). В анализа си на Крилов и Пушкин Давчева акцентира върховите моменти от усвояването им. Убедителни са

наблюденията ѝ за тяхното присъствие през годините в различни български христоматии, като е обърнато внимание и на обратния процес: популяризирането на техните произведения сред българската аудитория се осъществява най-вече благодарение именно на училището. Анализира се също и състоянието на превода. Впрочем, в този план имам и някои принципни възражения – недостатъчен е конкретният текстови анализ на отделни преводи, анализ, разбран като навлизане в проблемите на стила и поетиката на българския превод. На практика интерпретацията, макар и точна, в повечето случаи е сведена до аотирано описание. Например, много интересно е настояването, че най-сполучливите преводи на басните на Крилов са осъществени от Г. Райчев. Доказателствената част би могла да се разшири още в съпоставителен план (по посока, например, на преводите на Хр. Радевски върху същия руски автор), за да получат една по-голяма плътност твърденията.

Друг е изследователският подход към усвояването на Л. Толстой. Тук конкретизираността на диалога е предпоставка на преден план да излезе литературноисторическото описание. Отделени са четири рецепционни етапа – посочени са пиковите в усвояването на писателя, открити са най-ценните издания, проследено е и влиянието, което българските писатели търпят под въздействието на Толстоевите произведения за деца. Намирам тази подглава за особено ценна с оглед на изводите ѝ по отношение на цялостната рецепция на руския класик у нас.

Последната глава „Проблеми на рецепцията” (246-292) има по-различен характер. Тя осъществява теоретично обобщаване на предложените емпирични наблюдения в предходните две глави. Задълбочено са анализирани условията, които предопределят комуникацията в превода и комуникацията чрез превода – изборът на текста и факторите, които го предопределят, ролята на учебно-възпитателния процес за този избор и т.н. Специално внимание е отделено на множеството посредници, които опосредяват срещата с чуждия текст, т.е. на онези филтри, които стоят пред „читателския хоризонт” на детето/ученика и оформят неговата компетенция за тази литература. Вече стана дума, че в цялост това са въпроси от социологията на комуникацията и оставащи встрани от интересите на изследователите. Поздравявам колежката, че се е спряла така задълбочено на тези въпроси. С тях рецепционният анализ е изчерпан в дълбочина. Проследено е как преводът преминава през различните стъпала на вторичната комуникативна верига, а от друга страна, ни е „показано” как детето се

формира като читател със специфичен художествен вкус до момента, в който двете линии се срещнат и обединят в акта на четенето.

„Заключението” (с. 293 – 300) обобщава значението на избраната тема за конституирането на по-глобалния проблем – историята на руската литература в България. Изводите са пълни и изчерпателни.

Дисертацията завършва с „Използвана литература” (с. 303 – 325), включваща рубриците: „Извори”, „Цитирана литература” и „Електронни ресурси”. Материалът в първата рубрика е разпределен хронологично, което много улеснява ползването му, тъй като включения изворов материал на български и руски език (учебници, читанки, христоматии, сборници, помагала, специализирана периодика) е огромен. Библиографията на критическата литература включва 141 единици на български, руски, английски и френски език. Редно е да се отбележи, че освен изчерпателна, изключвайки интернет ресурсите, библиографията е актуална и съвременна, като обхваща проучвания до най-ново време.

И така, направените наблюдения върху труда „Руската литература за деца от XIX век. Проблеми на рецепцията в България” показват, че той е сериозен, задълбочен и приносен, което ми дава основание да предложа на Почитаемото Научно жури да присъди на Елена Григорова Давчева образователната и научна степен „доктор”.

София, 24.IV.2014 г.

(доц. д-р Хр. Манолакев)